
Original scientific paper

UDC 91:929 Cvijić J.
<https://doi.org/10.2298/GSGD2201001S>

Received: April 18, 2022

Corrected: April 30, 2022

Accepted: May 15, 2022

Stevan M. Stanković*

** University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade, Serbia*

JOVAN CVIJIĆ IN THE BOOKS OF THE SERBIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY

Abstract: Among our scientists, Jovan Cvijić (Loznica, October 12, 1865 - Belgrade, January 16, 1927) stands out by the number, scope, types and content of scientific and professional papers, printed in several languages, in Serbia and abroad. According to a number of indicators, in the scientific and journalistic sphere, until today his work has remained difficult to surpass. He is often and gladly quoted not only in the works of contemporary geographers, but also geologists, historians, ethnologists, urban planners, economists, demographers, sociologists and ecologists. Most of his work is published during his lifetime, but due to its importance, lessons and messages, part of his scientific work, is published posthumously even today. The most important are the Collected Works of Jovan Cvijić, which were published in 14 books from 1987 to 1996 by the Serbian Academy of Sciences and Arts, the Newspaper-Publishing Working Organization "Literary Gazette" (Književne novine) and the Institute for Textbooks and Teaching Aids, all from Belgrade. On this occasion, we present the work of Jovan Cvijić published on the pages of the magazine of the Serbian Geographical Society (Glasnik, Posebna izdanja, Atlas, Zemlja i ljudi, Globus). We especially pay attention on the Bulletin (Glasnik), the oldest geographical periodical in Serbia and on the Balkan Peninsula, which was founded by Jovan Cvijić and his associates, and whose content he unreservedly devoted to the last days of his life. Cvijić presented himself to readers through scientific papers, small prologues, reviews of foreign and domestic geographical, ethnographic and geological literature, notes and obituaries.

Key words: Jovan Cvijić, Serbian Geographical Society, books, Bulletin, Glasnik, Posebna izdanja, Atlas, Zemlja i ljudi, Globus

¹ geofiz40@gmail.com (corresponding author)

Cvijić's affluent written material in the country and abroad

The first paper, entitled *A Contribution to Our Geographical Terminology*, was published by Jovan Cvijić in *Prosvetni glasnik* for December 1887 (pages 903-916) and January 1888 (pages 18-21), when he was a third-year student at the Great School in Belgrade. In contrast, in 2019 was published Cvijić's speech on the grave of Petar Janković (1875-1909), an excellent student and collaborator in the studies of Southern Serbia, Macedonia and parts of Greece, which was first published in 1909 in the "Literary Gazette" and the second time in the book *Speeches and Articles* (Collected Works of Jovan Cvijić, Book 3, Volume I, 1987). Of special importance are Cvijić's works in the publications of the Serbian Geographical Society, which operated for only eight years during his life, due to interruptions during the First World War.

Jovan Cvijić published notes, reviews, dedications, scientific papers and extensive monographs in prestigious domestic and foreign journals, such as *Prosvetni glasnik*, *Srpski književni glasnik*, *Nastavnik*, *Napredak*, *Nova Vojvodina*, *Novo doba*, *Glas Srpske kraljevske akademije nauka*, *Spomenik srpske kraljevske akademije*, *Naselja srpskih zemalja*, *Geološki anali Balkanskog poluostrva*, *Vijesti geološkog zavoda*, *Bulletin of the Serbian Geographical Society* (domestic journals), *The geographical Review*, *Ottiv Slovník naučný*, *Bulletin de la Societe de Spéléologie*, *Zeitschrift d. Gesellschaft Erdkunde*, *Bulletin de la Société de Géographie*, *Sitzungsberichte d. kais. Akademie d. Wiss.*, *Annales de Géographie* the *Geographical Journal* (foreign journals).

Flawless stylist of writing words

Vasa Čubrilović, as a history student, together with geography students, participated in the work of Cvijić's geographical seminar. Much later, as an academic, in the work *The Life and Work of Jovan Cvijić*, he presented in detail the life and work of our scientist. Among other things, he pointed out the following:

"Careful observant notices another, otherwise hidden, Cvijić's characteristic. He was restrained and careful both in making scientific conclusions, as well as in his work as a teacher and public worker. It was not the restraint of a hesitant and insecure man. It was, above all, a reflection of highly developed self-criticism, the ability to weigh well before undertaking something or writing something. Cvijić's restraint did not harm his self-confidence and faith in himself. On the contrary, from the beginning of his scientific career, he showed exceptional self-awareness, faith in himself and a sense of personal dignity. Thanks to these qualities, he managed to take an independent scientific and political position during his life and career" (Čubrilović, 1987).

Jovan Cvijić knew that scientific truths are subject to criticism and that over time they gain more or less importance, i.e. some ideas replace others. Researchers climb on each other's shoulders and see better and further. He accepted criticism and respected the positive attitudes of his contemporaries, but he did not engage in polemics and discussions with them. He had European criteria for himself, which brought him respect, fame and recognition in the country and abroad.

He wrote the works by hand first, then typed them, corrected them, sometimes twice, improved and adjusted them, before sending them to the press. "When writing his scientific papers, he paid a lot of attention to the way of expression, language and style. He was

one of those scientists who write when they think they have something to tell: when they tell they simply and clearly express their thoughts. He was born and raised in Jadar region, an area of the ijekavian-Shtokavian dialect. So, he brought a good language from home and school. From there, he brought the knowledge of many good folk expressions for various forms of the Earth's crust, primarily in the field of karst. Before him, we did not have developed geographical terminology” (Чубриловић, 1987). Almost all the above-mentioned features of Jovan Cvijić's written work, pointed out by Vasa Čubrilović, are found in the articles he published in the editions of the Serbian Geographical Society. His works have been printed on at least one and at most 40 pages, and have often been richly illustrated and documented.

Papers and monographs of longstanding value

In written analyses and reviews of Jovan Cvijić's work, we find that he left us 10,600 pages in books. Three-volume monograph *Fundamentals of Geography and Geology of Macedonia and Old Serbia with observations in southern Bulgaria, Thrace (Thrake), adjacent parts of Asia, Thessaly, Epirus and northern Albania*, was printed as a special edition of the Serbian Royal Academy of Sciences (1906-1911). The publication has 1,272 pages, 248 illustrations of various kinds, the Geological Atlas of Macedonia and Old Serbia (eight sheets), and the Atlas of the Great Lakes of the Balkan Peninsula (10 maps).

Of special importance are books of scientific-monographic-textbook character: *Geomorphology 1*, printed in Belgrade in 1924 on 588 pages, illustrated with 420 sketches, photographs and 87 maps in the text and 94 photographs and 12 maps, and *Geomorphology 2*, printed in Belgrade in 1926 on 589 pages, illustrated with 436 sketches, photographs and maps in the text and 156 photographs and 5 maps. *Wellsprings, quakes and waterfalls in Eastern Serbia* (1896, 122 pages, Glas Srpske kraljevske akademije nauka, Belgrade), and *Geographical research in the area of Kučaj* (1893, 172 pages, Geological Annals of the Balkan Peninsula, Belgrade) are also frequently cited books.

There are several books printed abroad which stand out. For example, Cvijić's doctoral dissertation *Das Karstphänomen. Verush einer morphologischen Monografie* (Geografische Abhandlungen, herausgegeben von Prof. Albrecht Penk, B. V, Heft 3, pp. 1-114, Wien, 1893), *Das Rila Gebirge und seine ehemalige Vergletscherung* (Zeitschrift d. Gesell. F. Erdkunde bd. XXXIII, pp. 201-253, Berlin, 1898), *L'annexion de la Bosnie et la question serbe* (Hachette, Paris, 1909, 1-70), *Question balkaniques* (Attinger frères, Paris et Neuchâtel, 1916. pp. 1-80), *Hydrographie souterraine et evikution morphologique du Karst* (Recueil des Travaux de l'Institut de Géographie alpine, vol. VI, fasc. 4. pp. 56, Grenoble, 1918), and the one dedicated to the Balkan Peninsula, derived from a lecture given in 1917 and in 1918 by Jovan Cvijić, at the invitation of the famous professor Vidal de la Blache (Paul Vidal de la Blache 1845-1918), held at the Sorbonne University in Paris. It is book *La Péninsule balkanique, géographie humaine* (Armand Colin, pp. VIII+532, Paris, 1918). The book is illustrated with 31 maps and sketches within the text and 9 maps outside the text (Станковић, 2012).

Cvijić's works printed abroad, several prominent professors and scientists from Prague, Vienna, Paris, Grenoble, analysed and presented in journals of their institutions and countries. Associates of Jovan Cvijić translated several reviews from German and French into Serbian and published them in the Bulletin of the Serbian Geographical Society.

Journals of the Serbian Geographical Society

We consider especially important the work of Jovan Cvijić presented on the pages of the Bulletin of the Serbian Geographical Society. Cvijić, together with his closest associates, founded Serbian Geographical Society in 1910 in Belgrade and was its president until his death in 1927. At the Founding Assembly of the Serbian Geographical Society, among other things, it was decided that it would start publishing Bulletin, an annual journal for publishing scientific and professional papers in geography and related scientific disciplines.

The first issue of the Bulletin of the Serbian Geographical Society (Bulletin de la Société Serbe de Géographie) was printed in March 1912. The editors were geographer Jovan Cvijić, anthropogeographer Mihajlo Č. Dragić (1887-1915) and climatologist Pavle Vujević (1881-1966), participants in the 1910 Founding Assembly of the Serbian Geographical Society.

From 1912 to 1928, (volumes 1-5) the journal was printed as the Bulletin of the Serbian Geographical Society. At the suggestion of Jovan Cvijić in 1928 the journal was renamed to the Bulletin of the Geographical Society (volumes 5-27), and from 1948 until today (volumes 27 to 100), has been named after the original name. With minor interruptions (1915-1921 and 1941-1947), during both world wars, the Bulletin is published regularly. As of 2022, a total of 102 volumes have been published, most of them in two and a few in four issues a year, for a total of 190 books. The Bulletin was printed, at least on 62 pages, and at most on 379 pages.

The introductory article in the first issue of the Bulletin, entitled Geographical Society and the Bulletin, was written by Jovan Cvijić, who could publish works in the Bulletin for only nine years during his lifetime (1912-1914 and 1921-1926). Later, due to the appropriate needs, the Serbian Geographical Society founded other journals. In some of them, passages or entire papers of Jovan Cvijić have been published. Those journals are Atlas, Special Issues, Earth and People, and Globe.

Due to the exceptional importance of geography and related disciplines, as well as the fact that the first issue of the Bulletin has been preserved in a small number of copies, only in exceptional libraries of individuals and institutions, in 1997, to mark the 70th anniversary of the death of Jovan Cvijić and the 85th anniversary of the oldest geographical periodical in Serbia and the Balkans, the Serbian Geographical Society has published a reprint edition of the first issue of the Bulletin. About the issue, which has 152 pages and among the authors six academics, the writer of these lines, then president of the Serbian Geographical Society and initiator of the publication of the Bulletin, among other things, in the Epilogue, entitled Look into the past, wrote the following:

“By determining the tasks of the Serbian Geographical Society and its Bulletin, Jovan Cvijić publishes an editorial on the first pages of this issue entitled Geographical Society and the Bulletin. It seems that the past decades have not diminished its value. Written words are still as relevant today as they were when they were printed. Jovan Cvijić's visions are far-reaching. We must strive for them. On behalf of all members of the Serbian Geographical Society, I would like to thank Jovan Cvijić and his associates for the words, sentences and articles they left us. From them we, and those who come, must be fed with

lasting knowledge, in order to go further. These are the roots that last and will last. We have to develop a tree from those roots, because we want it and we can do it”.

The Bulletin of the Serbian Geographical Society

The founding assembly of the Serbian Geographical Society, held on April 7, 1910 in Belgrade, on the great Christian holiday of the Annunciation, is very important for the development and progress of geographical science and teaching. For Jovan Cvijić, it was an important and joyful event. The first president was Jovan Cvijić, then full professor at the University of Belgrade and its rector 1906-1907, director of the Geographical Institute, well-known and recognized scientist, corresponding member of the Serbian Royal Academy of Sciences from February 5, 1896 and full member from February 4, 1899. He has published numerous scientific papers and monographs.

The first of its kind on the Balkan Peninsula, the Serbian Geographical Society had at the beginning numerous regular and extraordinary members, whose donations enabled its successful activity, especially the publication of results from field research in physical and social geography and related disciplines. “The funds for publishing the Bulletin should be taken care of by the president, who received some help from the Ministry of Education and found numerous donators. Both types of these annual revenues will cover just over half of the magazine’s annual expenses; the rest will be supplemented by the fees of regular and extraordinary members and the money earned by the sale of the Bulletin”, wrote Jovan Cvijić in 1912. The founding of the Serbian Geographical Society on the Annunciation in 1910 was an important and joyful event for Cvijić, because he strengthened the geographical centre at the University of Belgrade and a large number of professional geographers appeared in Serbia and the surrounding South Slavic countries. Jovan Cvijić was not only the founder of our Geographical Society, but also his spiritual father, a very agile president, a conscientious editor and the most versatile associate of the Bulletin (Byjeviћ, 1957).

After two years of work, consolidation of membership, lectures and working meetings, the Administration of the Serbian Geographical Society decided to publish two volumes of the Gazette of 10 to 12 printed sheets each year, thanks to the financial support of the Serbian Ministry of Education. It was concluded that the launched journal should be “... a channel for publishing the results of studies concerning the Balkan Peninsula and neighbouring countries, covering geographical topics and related sciences (Geology, Meteorology with Climatology, Phytogeography, Zoogeography, Ethnology and other social sciences), if these are related to geography or insofar as they are of geographical interest. In connection with the above, Bulletin will strive, Jovan Cvijić pointed out at the Founding Assembly, to become a journal for publishing discussions of general scientific value, whose views are derived on the basis of Balkan observations. The board will be especially happy to accept those papers in which a scientific idea is condensed and with several main observations, without superfluous evidence, furthermore those in which an overview of the results from one or more detailed studies is presented, even if they were previously published elsewhere” (Цвијић, 1912). It is interesting that the first volume of Bulletin was sold in Serbia for four dinars, and abroad for five dinars, and the second volume for six dinars in the country and seven dinars abroad.

Jovan Cvijić followed the Bulletin to the finest details from its founding until 1926, when, even if seriously ill, he took care of the magazine and its associates. Professor Borivoje Ž. Milojević (Carina kod Pecke, 22 December 1885 - Belgrade, 22 October 1967), one of the participants in the Founding Assembly of the Serbian Geographical Society in 1910, later a long-time editor of the Bulletin and president of the Serbian Geographical Society, noted that the Bulletin was particularly close to Jovan Cvijić's heart, that his famous studies, published on the pages of the Bulletin, gave him special value, that there was not a single volume, not a single and the shortest work, on which Cvijić's has not pay attention.

Borivoje Ž. Milojević was a student, and then an associate of Jovan Cvijić, a frequent companion on research trips. He is one of the most prolific and versatile, a contributor to social publications, the initiator of some of them, the editor of the Bulletin (1923-1925, 1926, 1927/28-1961/62), and president of the Serbian Geographic Society for several terms. After studying geography, he worked at Cvijić's Geographical Institute in Belgrade and at high schools in Valjevo and Loznica. After going through the Albanian Golgotha in the First World War, in 1920, he defended his doctoral dissertation. He left us several important works about Jovan Cvijić and the Serbian Geographical Society. After the death of Jovan Cvijić, he took over almost all his obligations in the Geographical Institute and the Serbian Geographical Society, whose president he was in several terms. He received the Jovan Cvijić Medal in 1960. A year later, he was elected a full member of the Serbian Academy of Sciences (Васовић, 1994). For more information about Borivoje Ž. Milojević, a famous regional geographer, see the magazine for cultural history of Jadar, Prizor, number 9 (2010), on pages 5-54, published by the Cultural Center "Vuk Karadžić" from Loznica, and the *Proceedings of Borivoje Ž. Milojević - life and work*, published by the Faculty of Geography, University of Belgrade, Serbian Geographical Society and the Municipality of Krupanj, Belgrade, 2016.

Vasa Čubrilović, historian, academic, (Bosanska Gradiška, 14 January 1897 - Belgrade, 11 June 1990), author of the *Life and Public Work of Jovan Cvijić* (140 pages), which is an introduction to the *Collected Works of Jovan Cvijić* (14 books) published by the Serbian Academy of Sciences and Arts, the Newspaper-Publishing Working Organization "Literary Gazette" and the Institute for Textbooks and Teaching Aids (Belgrade, 1987), wrote that Jovan Cvijić distinguished himself by choosing associates and topics for the Bulletin. We consider especially important the fact that there were six academics among the associates of the first volume of the Bulletin. They were well-known and recognized scientists, climatologist Pavle Vujević (1881-1966), biologist Nedeljko Košanin (1874-1934), ethnologist Tihomir R. Đorđević (1868-1944), archaeologist Dragutin Gorjanović Kramberger (1856-1936), geologist Vladimir Petković (1875-1935), hydrologist Artur Gavaci (1861-1944) and geographer Leopold Savicki (1884-1928). Such associates would be attractive for editors and journals even today.

During the celebration of the fiftieth anniversary of the work of the Serbian Geographical Society, in 1960, and the publication of the appropriate Memorial, the following sentences were expressed and printed. "We, the geographers of Slovenia, took over the first initiatives for geographical scientific work and its organization from the small Serbian Geographical Society and its Bulletin for many years," said Svetozar Ilešič (1907-1985), geographer, professor at the University of Ljubljana, academic, winner of the Jovan Cvijić Medal in 1966 (Илешич, 1961).

Ethnologist, university professor and academic from Belgrade, Petar Vlahović (1927-2017) also praised Bulletin. “Now, reading the Bulletin, which was started by the Geographical Society in 1912, at a time of severe political instability, and which remains the most enduring monument to social activity, it is easy to see that it is a rich treasure of scientific studies, debates and valuable works that make a major contribution to our and general cultural heritage. According to those characteristics, as well as the fact that the Bulletin managed to overcome all the crises it went through, the Bulletin of the Serbian Geographical Society deserved to be rightfully included in the exceptional cultural and scientific achievements of this country. It enters the inner circle of that small family of journals, unique in the world in antiquity, continuity in duration, such as the Chronicle of Matica Srpska, Antiquarian of the Archaeological Society, Geological Annals, and Contributions to Literature, Language, History and Folklore” (Влаховић, 1961).

Variety of published issues

Known as an extraordinary organizer of scientific work at the Geographical Institute, first at the Great School, and then at the University, the Serbian Royal Academy and the Serbian Geographical Society, Jovan Cvijić also showed extraordinary editorial skills. “As the editor of the Bulletin of the Geographical Society, he distinguished himself by choosing topics and gathering good contributors, bibliography, and reviews in that magazine”. Prior to the publication, the authors were obliged to present the topics at the Geographical Seminar, which was mandatory for all students and teachers of the Geographical Institute, and which was chaired by Jovan Cvijić and almost always, after discussion, he gave the final grade (Радивојевић & Радовановић, 1961).

Due to lessons, messages, visions and significance, Cvijić's work Geographical Society and the Bulletin, published on the first five pages of the first issue of the Bulletin of the Serbian Geographical Society in 1912, was later reprinted several times. It is in the Memorial on the Twenty-Fifth Anniversary of the Geographical Society 1910-1935 (Belgrade, 1935), Memorials on the fiftieth anniversary of the Serbian Geographical Society 1910-1960 (Belgrade, 1961), Bulletin of the Serbian Geographical Society Volume LXII, Issue 1 (1982) and in the *Collected works of Jovan Cvijić*, Vol. 5, Speeches and Articles (Serbian Academy of Sciences and Arts, “Literary Gazette”, Institute for Textbooks and Teaching Aids, Belgrade, 1989).

Jovan Cvijić saw the specifics of the limestone terrains for the first time when, as a student of the high school in Šabac, during the holidays, he stayed in the village of Korenita, by his uncle Pero Avramović. In his *Autobiography*, published in 1923 in Novi Sad, he noted, among other things: “Just before Avram's death (Jovan's maternal grandfather), strange events happened that shook the village. These were underground rumbles that could be heard under the houses and which may be related to sinkholes, rattlesnakes and caves”. He wrote about the sinkhole in the old Loznica cemetery, which he mapped in detail in 1893, on a plateau above the Tičar field on disturbed layers of black Triassic limestone, above the spring of Guševac, on the left side of the river Štira. In the larger sinkhole, there are also three smaller.

The following articles written by Jovan Cvijić appear on the pages of the Bulletin of the Serbian Geographical Society:

- Geographical Society and the Bulletin (vol. 1, pp. 1-5, 1912)
- Suva planina i karst Valožja (vol. 1, pp. 92-99, 1912)
- Lelički karst (vol. 1, pp. 103-105, 1912)
- Petnjička cave (vol. 1, pp. 105-109, 1912)
- Četvoroguba vrtača u starom groblju Lozničkom (vol. 1, pp. 109-110, 1912)
- Instructions for examining the settlements and psychological characteristics of the Serbian people (vol. 1, pp. 119-120, 1912)
- Serbia's Access to the Adriatic Sea (vol. 2, pp. 192-204, 1913). This paper was first published in the German journal Petermann's Mitteilungen, December 1912.
- Distribution of the Balkan Nations (vol. 2, pp. 234-265, 1913)
- Rtanj (vol. 2, pp. 276-298, 1913)
- Pešter in the southeast of Sjenica (vols. 3-4, pp. 218-219, 1914)
- Hadži Prodanova cave in the village of Rašćići near Ivanjica (vols. 3-4, pp. 219-220, 1914)
- Obod Cave and the spring of Crnojević Rijeka (vols. 3-4, pp. 221, 1914)
- Cave in Potpeća. Two caves of the Užice region (vols. 3-4, p. 222, 1914)
- Stopića cave in Rožanstvo and abyss in Trnava, two caves in the Užice region (vols. 3-4, pp. 222-224, 1914)
- Geographical and cultural position of Serbia (vols. 3-4, pp. 1-23, 1914). This work was first printed in the War Memorial of the Bosnian Villa and as a special booklet in the Đurđević Bookstore in Sarajevo in 1914.
- Overview of dinar excursions from 1897-1913 and results on the Ice Age in Prokletije (vols. 3-4, pp. 192-210, 1914)
- Cirque of Široki Do between Ledenice and Vučji Krš (vols. 3-4, pp. 211, 1914)
- Cirque on the northeast side of Gobelja (vols. 3-4, pp. 212, 1914)
- Istoci pod Devicom near the village of Čitluk (vols. 3-4, pp. 216-218, 1914)
- Traces of old glaciers in Serbia (vols. 3-4, pp. 211-212, 1914)
- Dropping of underground flows into the karst and creating new ones, deeper laid caves (vols. 3-4, pp. 218-219, 1914)
- Borders and the structure of our country (vol. 5, pp. 1-17, 1921)
- Conformal and inverse relief, polygenetic valleys, grafted meanders (vol. 5, pp. 94-112, 1921)
- Abrasion and fluvial surfaces (vol. 6, pp. 1-61, 1921)
- L'ancien Danube à travers la Dobrogea (review of the work Sevastos R., vol. 5, 1921)
- Skizze das slowakischen Karstes und der geographische Zyklus im Karst überhaupt (review of the work of Leopold Savicki, vol. 5, year, 1921)
- Karst und karsthydrographie (review of F. Katzer's work, vol. 5, 1921)
- Fruit trees, fruits and fruit growing - contributions for ethnographic research, cultural-historical and pomological (review of the work of Dragiša Lapčević, vol. 6, 1921)
- Von der Adria zum Schwarzen Drim (review of the work of S. Karl, vol. 6, 1921)
- About snow and glacial erosion (vols. 7-8, pp. 21-48, 1922)

- Abrasion series of the Adriatic coast and epirogenetic movements (vols. 7-8, pp. 71-89, 1922)
- Fluvial surfaces (vol. 9, pp. 1-26, 1923)
- Types morphologique des terrains calcaires. Le Holokarst-Le Mérokarst. Types karstiques de transition (vol. 10, pp. 1-7, 1924)
- Karst and Man (vol. 11, pp. 1-11, 1925)
- Historical Overview of Karst Examination (vol. 11, pp. 17-43, 1925)
- Instructions for examining caves (vol. 11, pp. 102-103, 1925)
- Karst and Serbian folk tales (vol. 11, pp. 187-188, 1925)
- Water circulation and erosion in karst (vol. 12, pp. 1-16, 1926)
- Škrape (vol. 13, pp. 17-29, 1927). This is a translation of The Evolution of lepiés. A Study in Karst Physiograph, The Geographical Review, no. 1, pp. 26-49, published by Jovan Cvijić in 1924, New York.
- De Martone Emanuele, Gallios Lucien, Penck Albrecht, Mahatschek Fritz, Almagia Roberto. Obituaries (vol. 13, pp. 1-16, 1927)
- Stare otoke Popova Polja i hidrografske zone u karstu (vol. 30, 1, pp. 3-9, 1950)
- Geographical Society and the Bulletin (vol. 57, 1, 1982)
- From Memories and Life (vol. 65, No. 2, pp. 3-16, 1985). It's about work which was printed in 1923 in the journal "Nova Vojvodina", year IV, book II, no. 7, in Novi Sad and in the same year in the journal "New Europe" in Zagreb.
- The futile creation of a sinkhole in Serbia (vol. 76, No. 1, pp. 37-38, 1996). It is translation of the paper Brusque formation d'une doline en Serbie, which is published by Jovan Cvijić in French speleology Bulletin de la Société Spéléologie, pp. 65-77, 1897, Paris.
- The Great Cave in Duboka in Eastern Serbia (vol. 76, no. 2, 1996). It is translation of Cvijić's work La grande grotte de Douboca, dans la Serbie orientale, which he published in 1895 in a French speleological journal Bulletin de la Société de Spéléologie, pp 81-87, Paris.

Jovan Cvijić's works published in the Bulletin belong to several geographical disciplines and reflect his broad and deep knowledge of nature, people and society, not only in Serbia but also in the Balkans. He also presented relevant domestic and foreign scientific literature to interested readers of the Bulletin. Equally successful in research in the field of physical and social geography, he left written words, sentences and books on karst forms, phenomena and processes, especially on caves and water circulation in the underground karst terrains, but also on glaciation and glacial relief in the highest mountains of the Balkans peninsula, hitherto unknown to world science, as well as some forms of fluvial (river) and abrasion (sea, lake) relief. In addition, several articles on social geography (Geographical and cultural position of Serbia, Serbia's access to the Adriatic Sea, Distribution of the Balkan nations, Borders and the structure of our country) still attract the attention of researchers. Instructions for examining caves, Historical overview of karst research, Karst and man, Conformal and inverse relief, polygenetic valleys, grafted meanders, are unique in our country (Станковић, 1992).

Special issues of the Serbian Geographical Society

When the Bulletin editorial office began to receive works of a larger volume than one printing sheet, the Administration of the Serbian Geographical Society decided to launch a series of books entitled Special Issues (first Editions spéciales de la Société serbe de géographie; today Special issue of the Serbian Geographical Society). Due to circumstances, the first book, out of 72 published to date, was published in the year of Cvijić's death in 1927. The author of the book, which has 60 pages, is a professor at Charles University in Prague, Jiri Danes (1880-1928), dean of the Faculty of Natural Sciences, Cvijić's acquaintance and occasional companion in field research in the Balkans (Васовић, 1994).

In the series Special Issues of the Serbian Geographical Society the following works by Jovan Cvijić were published posthumously:

- Vladimir Karić and his geographical and national work (book 5, page 45, 1929). His co-authors were M. Jovanović, Borivoje Ž. Milojević and Sima M. Milojević.
- Šumadija. Geographical character of Serbia during the First Uprising (book 32, pp. 7-16, 1954).
- Underground hydrography and morphological evolution of karst (book 34, page 40, 1957). It is a translation of the work Hydrographie souterraine et evolution morphologique du karst, which Jovan Cvijić published in the French journal Recueil des Travaux de l'Institut de Géographie alpine, volume VI, fascicule 4, Université de Grenoble, 1918.

Vladimir Karić (Svetlić near Kragujevac, 1884 - Belgrade, 1893) studied high school in Kragujevac, Šabac and Belgrade. He graduated from the Faculty of Law in Belgrade with great success in 1868. He worked in the District Court in Šabac and the District Court in Požarevac. After that, he was a professor of geography in Šabac, Požarevac and Belgrade. In Šabac and Belgrade, he taught geography to high school student Jovan Cvijić and noticed his gift for natural sciences. He influenced Jovan Cvijić's decision to study geography and helped him get a state scholarship and go to Vienna for doctoral studies. For some time, Vladimir Karić worked in the diplomatic service of Serbia, but geography was a big preoccupation for him. He has written several textbooks for students of different ages and school backgrounds, in Serbia and abroad. He stood out with the publication of the book *Serbia - a description of the country, people and state*, which was printed on 938 pages in Belgrade in 1887 and reprinted in 1997 ("Kultura", Belgrade, "Pravoslavna reč", Novi Sad).

Jovan Cvijić's most extensive work, *Underground Hydrography and Morphological Evolution of Karst*, published in Special Issues of the Serbian Geographical Society, is characterized by rich content and scientific views that still attract the attention of scientists today. Karst, as Cvijić's basic scientific preoccupation, which brought him world fame, is presented here from the hydrological and morphological aspect. The main topics he presented concern the hypothesis of underground streams and recesses, beautiful valleys and sinking of watercourses, relocation of springs as well as caves with watercourses, karst fields and relocation of hydrographic zones (dry, transitional, zone with constant water flow), complex and in exceptional cases, general features of karst erosion, karst surfaces, differences in karst development, Dinaric karst forms and the origin of karst fields. The work is illustrated with 27 panoramic drawings and block diagrams.

Atlas of the Serbian Geographical Society

In 1929, the Serbian Geographical Society launched a series called Atlas. This publication consists of texts, sketches and black-and-white photographs of certain landscape units and geographically interesting objects from Serbia and the Balkan Peninsula, as an illustrative addition to existing books and visual depiction of space, which was distant and unknown to many. This was preceded by two photo exhibitions organized by the Serbian Geographical Society in 1911 in the hall of the Second Belgrade Gymnasium. The first had 15 exhibitors with 450 photographs, and the second 23 exhibitors with 550 photographs. The photographs of Jovan Cvijić were ranked among the best, but he participated in the exhibitions out of competition. Cvijić's associates, geographers, but also the well-known doctor from Sombor Radivoje Simonović (1858-1950), who are on research trips through the steep expanses of the Balkans, as well as J. Rohlen from Prague, photographed or mapped phenomena, processes and objects in nature and settlements, and published them in the Atlas.

From 1929 to 1934, 11 Atlases were printed. The first among them is the work of Jovan Cvijić, and it is called Dinaric Karst, there are IV+16 pages with 32 photographs. It is an area that Jovan Cvijić researched and photographed for a long time and in detail, not only for the needs of the doctoral dissertation *Das Karstphänomen. Versuch einer morphologischen Monographie* (Phenomenon of karst, one morphological monograph) which is defended in Vienna (1892-1893), but also for later works published in our country and abroad.

Journals Earth and People, and Globe

At the initiative of Cvijić's student, later associate, university professor and academician Borivoj Ž. Milojević, in 1951, the Serbian Geographical Society began to publish a popular scientific collection with the symbolic name Earth and People. The founder of the magazine and its first editor, Borivoje Ž. Milojević printed the following on the first page of the first book:

“In an effort to revive the teaching of geography in high schools and to popularize geographical science, the Teaching Department of the Serbian Geographical Society is starting this issue with the publication Earth and People. This collection will bring popular science articles about our country and other parts of the world, as well as articles on general geographical issues. The aim of the collection is to provide students of all upper grades of high schools with reading that will expand and deepen their geographical knowledge. The collection includes all the material that is determined by the curriculum for learning in higher grades. The collection will also serve as useful literature for geography teachers in high schools. The teaching department of the Serbian Geographical Society will try to gather the best teachers for cooperation and the popularization of geographical science” (Milojević, 1951).

From 1951 to 2020, the journal Earth and People was printed in 70 volumes, some of which reached a circulation of 13,000 copies, which is an enviable task even for professional publishers. The journal Earth and People was successfully edited for 47 years by the high school professor of geography Stevan Vujadinović (1909-1996), who had several academics and university professors from Serbia and abroad as associates.

The following works of Jovan Cvijić have been published on the pages of the popular-scientific journal *Earth and People*:

- Karst and Man (vol. 1, pp. 5-15, 1951). It is an excerpt from his paper which was first printed in the 11th volume of the Bulletin of the Serbian Geographical Society in 1925.
- Lake Ohrid (vol. 1, pp. 94-95, 1951). It is an excerpt from the scientific monograph *Fundamentals of Geography and Geology of Macedonia and Old Serbia with observations in southern Bulgaria, Thrace (Thrace), adjacent parts of Asia, Thessaly, Epirus and northern Albania*, was printed as a special edition of the Serbian Royal Academy of Sciences (1906-1911), section *Desaret Lake Group* and subtitle *Lake Ohrid*.
- Dalmatia (vol. 2, 1952). The text is taken from the book *Balkan Peninsula*, from the section *Geographical Influences* and the subtitle *Geographical Features of Dalmatia and Norway*.
- Moravian region or Šumadija (vol. 15, pp. 5-10, 1965). It is a part of the text *Continental Block*, from the book *Balkan Peninsula*, which was first printed in 1918 (in French in Paris), and then translated into Serbian, and published several times in Zagreb and Belgrade, most recently in the National Library of Serbia 2013.
- Petar Janković (vol. 69, year 2019). This is a speech at the funeral of Petar Janković (1874-1909), which was first published in 1909 in the *Literary Gazette*, and the second time in the *Collected Works of Jovana Cvijić*, book 3, volume I, 1987, published by the Serbian Academy of Sciences and Arts, Newspaper-publishing work organization "Literary Gazette" and the Institute for Textbooks and Teaching Aids, Belgrade (Станковић, 2020).

The Journal of Methodological and Didactic Issues of Geography, *Globus*, was published by the Serbian Geographical Society in 1969. The journal was occasionally very extensive (300 to 400 pages). By 2020, 45 *Globus* volumes have been published, the latest of which, in addition to the basic text of articles in Serbian, have excerpts, key words and summaries in English, as well as colour illustrations. In issue 45 for 2020, among others, an article by Jovan Cvijić was published in the magazine *Earth and People*, which refers to Cvijić's works and works about Cvijić published during the 70 years of the magazine's existence. The following works by Cvijić have been published on the pages of the *Globus*:

- Glaciers in Serbia (vol. 26, pp. 31-40, 2001). This paper is a translation of the article *Les glaciers naturelles de Serbie*, published by Jovan Cvijić in 1896 in the French speleological journal *Bulletin de la Société de Spéléologie*, Paris.
- Ice Age and Glacial Shapes of the Balkan Peninsula (vol. 31, pp. 173-202).

The first bibliography of Jovan Cvijić was made by Professor Borivoje Ž. Milojević in 1927. It was published in the first volume of the Special Issues of the Serbian Geographical Society, on pages 45-56, as a supplement to the book by Professor Charles University of Prague, Jiri Danes (1880-1928), dedicated to Jovan Cvijić. This bibliography was supplemented in 1985 by Professor Dragutin Petrović (1924-2017) and Professor Milorad Vasović (1926-2005) and published in the first book of *Collected Works of Jovan Cvijić*, p. 195-202, published by the Serbian Academy of Sciences and Arts, Newspaper-Publishing Working Organization "Literary Gazette" and the Institute for Textbooks

and Teaching Aids, all from Belgrade. In 1997, in the LXXVII volume, number 2, of the Bulletin of the Serbian Geographical Society, on pages 3-20, Professor Dragutin Petrović published the Bibliography of the Works of Jovan Cvijić, on the occasion of the seven decades since his death. The works are classified into the following groups: abrasion relief (13), fluvial relief (16), karst relief and subsea hydrography (55), glacial relief (28), morphological and morphogenetic works (14), geology and tectonics (24), cartography (14), anthropogeography (36), national and political-ethnographic writings (45), speeches and articles (54), collected works (13). In 2006, in the Bulletin of the Serbian Geographical Society, volume LXXXVI, number 2, in the paper Scientific Opus of Jovan Cvijić Dedicated to Eastern Serbia, Stevan M. Stanković and Sanja Pavlović, on pages 3-12, among other things, is a list of Cvijić's works which, directly or indirectly, refer to eastern Serbia (a total of 106 bibliographic determinants). List of works (182 in total) by Jovan Cvijić, by years of publication since 1887 until 1969, was presented in the book *Jovan Cvijić - life, work, time* published by the Serbian Academy of Sciences and Arts and the Jovan Cvijić Geographical Institute, published in Belgrade in 2015, on the occasion of the 150th anniversary of our scientist's birth. Even though there is interest in what Jovan Cvijić left to the scientific and professional public, there is a lack of a detailed, systematic, comprehensive bibliography of the great scientist.

© 2022 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Publisher's Note: Serbian Geographical Society stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia.

References

- Васовић, М. (1994). *Јован Цвијић – научник, јавни радник, државник*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Издавачко предузеће Матике српске. [Vasović, M. (1994). Jovan Cvijić – naučnik, javni radnik, državnik. Sremски Karlovcі, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Izdavačko preduzeće Matice srpske.]
- Влаховић, П. (1961). *Поздравни говор*. Споменница о педесетогодишњици Српског географског друштва. Београд. [Vlahović, P. (1961). Pozdravni govor. Spomenica o pedesetogodišnjici Srpskog geografskog društva. Beograd.]
- Илешич, С. (1961). *Поздравни говор*. Споменница о педесетогодишњици Српског географског друштва, Београд. [Pešić, S. (1961). Pozdravni govor. Spomenica o pedesetogodišnjici Srpskog geografskog društva, Beograd.]
- Милојевић, Ж. Б. (1951). *Предговор, Земља и људи, Свеска 1*, Београд: Српско географско друштво. [Milojević, Ž. B. (1951). Predgovor. Zemlja i ljudi, Sveska 1, Beograd: Srpsko geografsko društvo.]
- Милојевић, Ж. Б., Петровић, Д. & Васовић М. (1987). *Библиографија Јована Цвијића. Сабрана дела Јована Цвијића, Књига 1*, Београд: Српска академија наука и уметности, „Књижевне новине“, Завод за уџбенике и наставна средства. [Milojević, Ž. B., Petrović, D. & Vasović, M. (1987). Bibliografija Jovana Cvijica. Sabrana dela Jovana Cvijica, Knjiga 1, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, „Književne novine“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.]
- Радиовојевић, М. & Радовановић, М. (1961). *Потис радова објављених у издањима Српског географског друштва у времену од 1912. до 1960. године*. Споменница о

- педесетогодишњици Српског географског друштва, Београд. [Radivojević, M. & Radovanović, M. (1961). Popis radova objavljenih u izdanjima Srpskog geografskog društva u vremenu od 1912. do 1960. godine. Spomenica o pedesetogodišnjici Srpskog geografskog društva, Beograd.]
- Станковић, М. С. (1972). Преглед садржаја Гласника Српског географског друштва 1961-1971., *Гласник Српског географског друштва*, 52(1), 143-153. [Stanković, M. S. (1972). Pregled sadržaja Glasnika Srpskog geografskog društva 1961-1971. Glasnik Srpskog geografskog društva, 52(1), 143-153.]
- Станковић, М. С. (1992). Осам деценија нашег Гласника. *Гласник Српског географског друштва*, 72(2), 3-6. [Stanković, M. S. (1992). Osam decenija našeg Glasnika. Glasnik Srpskog geografskog društva, 72(2), 3-6.]
- Станковић, М. С. (2012). Стогодишњица Српског географског друштва 1910-2010. Посебна издања СГД, 72, Београд. [Stanković, M. S. (2012). Stogodišnjica Srpskog geografskog društva 1910-2010. Posebna izdanja SGD, 72, Beograd.]
- Станковић М. С. (2020). Ауторска библиографија часописа Земља и људи. *Земља и људи*, 70. Београд: Српско географско друштво. [Stanković M. S. (2020). Autorska bibliografija časopisa Zemlja i ljudi. Zemlja i ljudi, 70. Beograd: Srpsko geografsko društvo.]
- Цвијић, Ј. (1912). Географско друштво и Гласник. *Гласник Српског географског друштва*, 1, 1-5. [Cvijić, J. (1912). Geografsko društvo i Glasnik. Glasnik Srpskog geografskog društva, 1, 1-5.]
- Чубриловић, В. (1987). *Живот и рад Јована Цвијића. Сабрана дела Јована Цвијића, књига 1*, Београд: Српска академија наука и уметности, „Књижевне новине“, Завод за уџбенике и наставна средства. [Čubrilović, V. (1987). Život i rad Jovana Cvijića. Sabrana dela Jovana Cvijića, Knjiga 1, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, „Književne novine“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.]

Оригинални научни рад

UDC 91:929 Cvijić J.
<https://doi.org/10.2298/GSGD2201001S>

Примљено: 18. априла 2022.
Исправљено: 30. априла 2022.
Прихваћено: 15. маја 2022.

Стеван М. Станковић^{1*}

** Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд, Србија*

ЈОВАН ЦВИЈИЋ У КЊИГАМА СРПСКОГ ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА

Апстракт: Међу нашим научницима, бројем, обимом, врстама и садржајем научних и стручних радова, штампаним на више језика, у Србији и иностранству, посебно се истиче Јован Цвијић (Лозница, 12. октобар 1865 - Београд, 16. јануар 1927). По низу показатеља, у научној публицистичкој сфери, све до данас је остао тешко достижан. Често и радо је цитиран не само у радовима савремених географа, већ и геолога, историчара, етнолога, урбаниста, економиста, демографа, социолога и еколога. Радове је публикувао за живота, а због значаја, поука и порука, део научног стваралаштва, публикује се посмртно и до наших дана. У том смислу најзначајнија су Сабрана дела Јована Цвијића, која су у 14 књига, од 1987. до 1996. године објавили Српска академија наука и уметности, Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине“ и Завод за уџбенике и наставна средства, сви из Београда. Овом приликом представљамо стваралаштво Јована Цвијића публиковано на страницама часописа Српског географског друштва (Гласник, Посебна издања, Атлас, Земља и људи, Глобус). Посебно је реч о Гласнику, најстаријој географској периодској публикацији у Србији и на Балканском полуострву, коју су основали Јован Цвијић и његови сарадници и чијем се садржају безрезервно посвећивао до последњих дана живота. Читаоцима се представљао научним радовима, мањим пролозима, приказима иностране и домаће географске, етнографске и геолошке литературе, белешкама и некролозима.

Кључне речи: Јован Цвијић, Српско географско друштво, књиге, Гласник, Атлас, Посебна издања, Глобус, Земља и људи

¹ geofiz40@gmail.com (аутор за кореспонденцију)

Богатство Цвијићеве писане грађе у земљи и иностранству

Први рад, под насловом Прилог географској терминологији нашој, Јован Цвијић је објавио у Просветном гласнику за децембар 1887. (страна 903-916) и јануар 1888. године (страна 18-21), када је био студент треће године Велике школе у Београду. За разлику од тога, 2019. године, на страницама часописа Српског географског друштва, Земља и људи, број 69, објављен је Цвијићев репринт говора исказаног над гробом Петра Јанковића (1875-1909), врсног студента и сарадника на проучавањима Јужне Србије, Македоније и делова Грчке, који је први пут штампан 1909. године у Књижевном гласнику и други пут у књизи *Говори и чланци* (Сабрана дела Јована Цвијића, књига 3, том I, 1987. године). Од посебног значаја су Цвијићеве радови у публикацијама Српског географског друштва, које је за његовог живота, због прекида, за време Првог светског рата, радило само осам година.

Јован Цвијић је белешке, приказе, посвете, научне радове и обимне монографије, објављивао у престижним домаћим и страним часописима, као што су Просветни гласник, Српски књижевни гласник, Наставник, Напредак, Нова Војводина, Ново доба, Глас Српске краљевске академије наука, Споменик српске краљевске академије, Насеља српских земаља, Геолошки анали Балканског полуострва, Вијести геолошког завода, Гласник Српског географског друштва (домаћи часописи), The geographical Review, Ottiv Slovník naučný, Bulletin de la Societe de Spéléologie, Zeitschrift d. Gesellschaft Erdkunde, Bulletin de la Société de Géographie, Sitzungsberichte d. kais. Akademie d. Wiss, Annales de Géographie the Geographical Journal (страни часописи). Радови Јована Цвијића штампани су у Београду, Новом Саду, Загребу, Сплиту, Дубровнику, Сарајеву, Нишу, Бечу, Берлину, Женеви, Нојшателу, Готи, Паризу, Греноблу, Лондону, Будимпешти, Прагу, Венецији, Риму, Фиренци, Милану, Болоњи, Атини, Петербургу, Цариграду. Због значаја, визија, теоријских поставки, поука и порука, неки радови су штампани у више издања и у више публикација, односно, превођени и публиковани на страним језицима.

Беспрекоран стилиста писане речи

Васа Чубриловић, као студент историје, заједно са студентима географије, учествовао је у раду Цвијићевог географског семинара. Знатно касније, као академик, у делу *Живот и рад Јована Цвијића*, до детаља је приказао живот и стваралаштво нашег научника. Поред осталог, истакао је и следеће:

„Пажљивом посматрачу пада у очи још једна, иначе прикривена Цвијићева особина. Био је уздржан и опрезан како при стварању научних закључака, тако и у свом деловању као наставник и јавни радник. То није била уздржаност колебаљивог и у себе несигурног човека. То је био, пре свега, одраз јако развијене самокритике, способности да добро одмери пре него што нешто предузме или нешто напише. Цвијићева уздржаност није ишла на штету његовог самопоуздања и вере у самога себе. Напротив, отпочетка своје научне каријере показује изузетну самосвест, веру у самог себе и осећање личног достојанства. Захваљујући овим особинама, он је током живота успео да заузме независан став и у науци и у политици“ (Чубриловић, 1987).

Јован Цвијић је знао да су научне истине подложне критици и да током времена добијају мањи или већи значај, тј. једне идеје смењују друге. Истраживачи се пењу једни другима на рамена и тако виде боље и даље. Прихватао је критике и уважавао позитивне ставове својих савременика, али се са истима није упуштао у полемике и дискусије. За себе је имао европске критеријуме, што му је доносило уважавање, познатост и препознатљивост у земљи и иностранству.

Радове је најпре писао руком, затим то прекуцавао, до детаља, понекад и два пута, исправљао, допуњавао и дотеривао, пре слања у штампу. „Приликом писања својих научних расправа, он је много обраћао пажњу на начин изражавања, на језик и стил. Спадао је у ону врсту научника који пишу онда кад мисле да имају шта да кажу: када говоре да једноставно и јасно изражавају своје мисли. Он је родом из Јадра, области штокавског ијекавског говора. Дакле, од куће и школе донео је добар народни језик. Отуда је донео и знање многих добрих народних израза за разне облике Земљине коре, пре свега у области карста. Пре њега ми нисмо имали изграђену географску терминологију“ (Чубриловић, 1987). Готово све наведене особине писаног стваралаштва Јована Цвијића, на које је указао Васа Чубриловић, срећу се у прилозима које је штампао у издањима Српског географског друштва. Његови радови штампани су најмање на једној, а највише на 40 страна, и често били богато илустровани и документовани.

Радови и монографије трајне вредности

У писаним анализама и освртима на стваралаштво Јована Цвијића, среће се податак да нам је оставио 10.600 страна у књигама, од којих су неке веће од школског дневника, при чему тротомна монографија *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалији, Епиру и северној Албанији*, штампана 1906-1911. године, као Посебно издање Српске краљевске академије наука, има 1.272 стране, 248 илустрација различитих врста и пратећи Геолошки атлас Македоније и Старе Србије (осам листова) и атлас Велика језера Балканског полуострва (10 карата).

Од посебног значаја су књиге научно-монографско-уџбеничког карактера, *Геоморфологија 1*, штампана у Београду 1924. године на 588 страна, илустрованих са 420 скица, фотографија и 87 карата у тексту и 94 фотографије и 12 карата изван текста, односно, *Геоморфологија 2*, штампана у Београду 1926. године на 589 страна, илустрованих са 436 скица, фотографија и карата у тексту и 156 фотографија и 5 карата изван текста. Често цитиране књиге су и *Извори, тресаве и водопади у Источној Србији* (година 1896, страна 122, Глас Српске краљевске академије наука, Београд) и *Географска испитивања у области Кучаја* (година 1893, страна 172, Геолошки анали Балканског полуострва, Београд).

Међу књигама штампаним у иностранству, посебно се истичу Цвијићева докторска дисертација *Das Karstphänomen. Versuch einer morphologischen Monographie* (Geographische Abhandlungen, herausgegeben von Prof. Albrecht Penk, B. V, Heft 3, pp. 1-114, Wien, 1893), *Das Rila Gebirge und seine ehemalige Vergletscherung* (Zeitschrift d. Gesell. f. Erdkunde, bd. XXXIII, pp. 201-253, Berlin, 1898), *L'annexion de la Bosnie et la question serbe* (Hachette, Paris, 1909, 1-70), *Question balkaniques* (Attinger frères, Paris et Neuchâtel, 1916. pp. 1-80), *Hydrographie souterraine et évikution morphologique du*

Karst (Recueil des Travaux de l'Institut de Géographie alpine, t. VI, fasc. 4. pp. 56, Genoble, 1918) и она посвећена Балканском полуострву, настала из предавања које је 1917. и 1918. године Јован Цвијић, на позив знаменитог професора Видал де ла Блаша (Paul Vidal de la Blache 1845-1918), држао на Универзитету Сорбона у Паризу. Реч је о књизи *La Péninsule balkanique, géographie humaine* (Armand Colin, pp. VIII+532, Paris, 1918). Књига је илустрована са 31 картом и скицом у тексту и 9 карата изван текста (Станковић, 2012).

Цвијићеве радове штампане у иностранству, неколико истакнутих професора и научника из Прага, Беча, Париза, Гренобла, анализирано је и приказивало у часописима својих институција и земаља. Вредни сарадници Јована Цвијића су са немачког и француској језика превели на српски језик неколико приказа и публиковали их у Гласнику Српског географског друштва.

Часописи Српског географског друштва

Посебно значајним сматрамо стваралаштво Јована Цвијића презентовано на странама Гласника, часописа Српског географског друштва, које је, заједно са својим најближим сарадницима, основао 1910. године у Београду и био његов председник до смрти 1927. године. На Оснивачкој скупштини Српског географског друштва, поред осталог, одлучено је да оно почне издавати Гласник, годишњи часопис за публикавање научних и стручних радова из географије и географији сродних научних дисциплина.

Први број Гласника Српског географског друштва (*Bulletin de la Société Serbe de Géographie; Bulletin of the Serbian Geographical Society*), појавио се из штампе у марту 1912. године. Уредници су били географ Јован Цвијић, антропогеограф Михајло Ч. Драгић (1887-1915) и климатолог Павле Вујевић (1881-1966), учесници Оснивачке скупштине 1910. године.

Од 1912. до 1928. године, тј. од броја 1 до 5, то је Гласник Српског географског друштва, који је на предлог Јована Цвијића 1928. године преименован у Гласник географског друштва (свеска од 5 до 27), да би од 1948. године до данас (свеске 27 до 100), носио првобитни назив: Гласник српског географског друштва. Са мањим прекидима, 1915-1921. и 1941-1947, за време оба светска рата, Гласник се штампа и данас. Закључно са 2020. годином, укупно је објављено 100 свезака, од којих већина у два, а неколико у четири броја годишње, што је укупно 190 књига. Гласник је штампан, најмање на 62 стране, а највише на 379 страна.

Уводни чланак, у првом броју Гласника, под насловом Географско друштво и Гласник, написао је Јован Цвијић, који је за живота могао објављивати радове у Гласнику само девет година, тј. од 1912. до 1914. и од 1921. до 1926. године. Током времена, а због одговарајућих потреба, Српско географско друштво је оснивало и друге часописе. У некима од њих публиковани су, изводи или цели радови Јована Цвијића. Реч је о серијама књига Атлас, Посебна издања, Земља и људи и Глобус.

Због изузетног значаја за географију, и њој сродних наука, као и због тога што је први број Гласника сачуван у малом броју примерака, само у бољим библиотекама појединаца и установа, 1997. године, у знак обележавања 70. годишњице смрти Јована Цвијића и 85. годишњице најстарије географске периодске публикације у

Србији и на Балканском полуострву, Српско географско друштво је објавило репринт издање прве свеске Гласника. О књизи, која има 152 стране и међу ауторима шест академика, писац ових редова, тада председник Српског географског друштва и иницијатор за објављивање Гласника, поред осталог, у Поговору, под насловом Поглед у прошлост, написао је и следеће:

„Одредивши задатке Српског географског друштва и његовог Гласника, Јован Цвијић на првим страницама овог броја објављује уводник под насловом Географско друштво и Гласник. Чини се да му протекле деценије нису умањиле вредност. Писане речи су и данас актуелне као у време када су штампане. Визије Јована Цвијића су далекосежне. Њима морамо тежити. Јовану Цвијићу и његовим сарадницима, у име свих чланова Српског географског друштва, велико хвала за речи, реченице и чланке које су нам оставили. Из њих се ми, и они који долазе, морамо напајати трајним знањима, да би ишли даље. Корени су то који трају и који ће трајати. Из њих морамо развијати разгранато стабло, јер то хоћемо и то можемо“.

Гласник Српског географског друштва

Оснивачка скупштина Српског географског друштва, одржана 7. априла 1910. године у Београду, на велики хришћански празник Благовести, веома је значајна за развој и напредак географске науке и наставе. За Јована Цвијића је то био важан и радостан догађај. Први председник био је Јован Цвијић, тада редовни професор Универзитета у Београду и његов ректор 1906-1907., управник Географског завода, познати и признати научник, дописни члан Српске краљевске академије наука од 5. фебруара 1896. и редовни члан од 4. фебруара 1899. године, који је објавио више научних радова и монографија.

Прво те врсте на Балканском полуострву, Српско географско друштво је већ првих година постојања имало бројне редовне и ванредне чланове, посебно чланове добротворе, који су својим донацијама омогућавали његово успешно пословање, посебно публикување резултата са теренских истраживања у домену физичке и друштвене географије и географији сродних наука. „О средствима за издавање Гласника има се старати друштвени председник, који је за то добио извесну помоћ из Министарства просвете и нашао знатан број чланова добротвора, од чијих се улога може само интерес трошити. Обама врстама ових годишњих прихода покриће се нешто преко половине годишњих издатака за часопис; остало ће се допунити улозима редовних и ванредних чланова и продајом Гласника“, писао је Јован Цвијић 1912. године. Оснивање Српског географског друштва на Благовести 1910. године било је за Цвијића важан и радостан догађај, јер је ојачао географски центар на Универзитету у Београду и појавио се већи број стручних географа у Србији и околним јужнословенским земљама. Јован Цвијић је био не само оснивач нашег Географског друштва, већ и његов духовни отац, веома агилан председник, савестан уредник и најсвестранији сарадник Гласника (Вујевић, 1957).

После две године рада, консолидовања чланства, одржаних предавања и радних састанака, Управа Српског географског друштва је одлучила да током године, захваљујући материјалној помоћи Министарства просвете Србије, објављује по две свеске Гласника обима 10 до 12 штампарских табака. Закључено је да покренути

часопис треба да буде „...орган за публикување резултата оних испитивања која се тичу Балканског полуострва (са Хрватском, Истром и Крањском) и суседних земаља, и то из Географије и сродних наука (Геологије, Метеорологије с Климатологијом, Фитогеографије, Зоогеографије, затим Етнологије и других друштвених наука), уколико ове имају везе с Географијом или у колико су од географског интереса. У вези с горњим Гласник ће тежити, истакао је на Оснивачкој скупштини Јован Цвијић, да постане орган за публикување расправа од опште научне вредности чији су погледи изведени на основу балканских проматрања. Управа ће нарочито радо прихватати оне радове у којима се збијено и са неколико главних проматрања обрађује нека научна идеја, без сувишног доказивачког апарата, затим такве у којима је изнесен преглед резултата из једне или више детаљних студија, па ма оне биле раније на другом месту публиковане“ (Цвијић, 1912). Интересантно је да се прва свеска Гласника у Србији продавала за четири, а у иностранству за пет динара, а друга за шест динара у земљи и седам динара у иностранству.

Тако замишљен Гласник Српског географског друштва, Јован Цвијић је до најфинијих детаља пратио од његовог оснивања до 1926. године, када се, и ако тешко болестан, старао о часопису и сарадницима. Професор Боривоје Ж. Милојевић (Царина код Пецке, 22. 12. 1885-Београд, 22. 10. 1967), један од учесника Оснивачке скупштине Српског географског друштва 1910. године, касније вишегодишњи уредник Гласника и председник Српског географског друштва, забележио је да је Гласник особито лежао на срцу Јовану Цвијићу, да су му његове знамените студије, објављене на страницама Гласника, давале посебну вредност, да нема ни једне свеске, ни једног и најкраћег рада, над којим се није задржавао умни Цвијићев поглед.

Боривоје Ж. Милојевић био је најпре студент, а затим сарадник Јована Цвијића, чест сапутник на истраживачким путовањима. Један је од најплоднијих и најсвестранијих, сарадник друштвених публикација, покретач неких од њих, уредник Гласника 1923-1925, 1926, 1927/28-1961/62, као и председник у више мандата. После студија географије, радио је у Цвијићевом Географском заводу у Београду и у гимназијама у Ваљеву и Лозници. Пошто је прошао голготу Албаније, у Првом светском рату, године 1920. одбранио је докторску дисертацију. О Јовану Цвијићу и Српском географском друштву оставио нам је неколико значајних радова. После смрти Јована Цвијића, преузео је готово све његове обавезе у Географском заводу и Српском географском друштву, чији је председник био у више мандата. Медаљу Јована Цвијића добио је 1960. године. Годину дана касније, изабран је за редовног члана Српске академије наука (Васовић, 1994). Више о Боривоју Ж. Милојевићу, знаменитом регионалном географу, видети у часопису за културну историју Јадра, Призор, број 9 за 2010. годину, на странама 5 до 54, издавача Центра за културу „Вук Караџић“ из Лознице и *Зборнику радова Боривоје Ж. Милојевић – живот и дело*, у издању Географског факултета Универзитета у Београду, Српског географског друштва и Општине Крупањ, Београд, 2016.

Васа Чубриловић, историчар, академик, (Босанска Градишка, 14. 1. 1897-Београд, 11. 6. 1990), писац дела *Живот и јавни рад Јована Цвијића* (140 страна), које представља уводник у *Сабрана дела Јована Цвијића* (14 књига) у издању Српске академије наука и уметности, Новинско-издавачке радне организације „Књижевне новине“ и Завода за уџбенике и наставна средства, Београд, 1987, писао је

да се Јован Цвијић истицао одабиром сарадника и тема за Гласник. Посебно значајним сматрамо чињеницу да је међу сарадницима прве свеске Гласника било шест академика. Били су то познати и признати научници, климатолог Павле Вујевић (1881-1966), биолог Недељко Кошанин (1874-1934), етнолог Тихомир Р. Ђорђевић (1868-1944), археолог Драгутин Горјановић Крамбергер (1856-1936), геолог Владимир Петковић (1875-1935), хидролог Артур Гаваца (1861-1944) и географ Леополд Савицки (1884-1928). Такве сараднике и данас прижељкују многи уредници и многи часописи.

Приликом обележавања педесете годишњице рада Српског географског друштва, 1960. године, и публикавања одговарајуће Споменнице, исказане су и одштампане и следеће реченице. „Ми географи Словеније много смо година из малог Српског географског друштва и његовог тадашњег Гласника преузимали прве иницијативе за географски научни рад и његову организацију“, поручио је Светозар Илешич (1907-1985) географ, професор Универзитета у Љубљани, академик, добитник Медаље Јована Цвијића 1966. године (Илешич, 1961).

О Гласнику се веома похвало изразио и етнолог, универзитетски професор и академик из Београда, Петар Влаховић (1927-2017). Одштампане речи гласе: „Листајући сада Гласник који је географско друштво покренуло већ 1912. године, дакле у време једне тешке политичке нестабилности, а који иначе остаје најтрајнији споменик друштвеној делатности, свакако се лако може утврдити да је то богата ризница научних студија, расправа и драгоцених радова који чине крупан прилог нашем и општем културном наслеђу. По тим особинама, као и по томе што је успео да претраје све кризе кроз које је пролазио, Гласник Српског географског друштва је заслужио да се с правом уврсти у изузетне културне и научне тековине ове земље. Улази управо у најужи круг оне мале породице часописа, у свету јединствене по старини, континуитету у трајању, као Летопис Матице српске, Старинар Археолошког друштва, Геолошки анали, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор“ (Влаховић, 1961).

Разноврсност публиковане проблематике

Познат као изванредан организатор научног рада у Географском заводу, најпре на Великој школи, а затим на Универзитету, Српској краљевској академији и Српском географском друштву, Јован Цвијић је показивао и изванредне уредничке способности. „Као уредник Гласника Географског друштва, истицао се одабиром тема и прикупљањем добрих сарадника, библиографијом, приказима и критикама у том часопису“. Пре публикавања, аутори су били дужни да обрађене теме презентују на Географском семинару, који је био обавезан за све студенте и све наставнике Географског завода, а коме је председавао сам Јован Цвијић и готово увек, после дискусије, давао завршну оцену (Радивојевић & Радовановић, 1961).

Због поука, порука, визија и значаја, Цвијићев рад Географско друштво и Гласник, објављен на првих пет страна, првог броја Гласника Српског географског друштва 1912. године, касније је прештампаван више пута. Има га у Споменници о двадесетпетогодишњици Географског друштва 1910-1935. (Београд, 1935), Споменници о педесетогодишњици Српског географског друштва 1910-1960. (Београд, 1961), Гласнику Српског географског друштва свеска LXII, број 1

за 1982. годину и у *Сабраним делима Јована Цвијића*, књига 5, Говори и чланци (Српска академија наука и уметности, „Књижевне новине“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989).

Јован Цвијић се са специфичностима кречњачких терена први пут сreo када је као ученик гимназије у Шапцу, за време распуста, боравио у селу Коренита, код брата мајке Марије, ујака Пере Аврамовића. У *Аутобиографији*, публикованој 1923. године у Новом Саду, поред осталог, забележио је и следеће: „Баш пред Аврамову смрт, (Јованов деда по мајци), десили су се чудни догађаји који потресосе задругу. То су биле подземне тутњаве које су се испод кућа чуле и које су можда у вези са вртачама, звекарама и пећинама“. За четворогубу вртачу у старом гробљу Лозничком, коју је детаљно картирао 1893. године, писао је да се налази на заравни изнад поља Тичар на поремећеним слојевима црнкастог тријаског кречњака, изнад врела Гушевца, на левој страни речице Штире. У већој вртачи издвајају се три мање. „По томе се ова вртача може назвати четворогубом“.

На страницама Гласника Српског географског друштва, из пера Јована Цвијића, потичу следећи прилози:

- Географско друштво и Гласник (св. 1, стр. 1-5, год. 1912).
- Сува планина и карст Валожја (св. 1, стр. 92-99, год. 1912).
- Лелићки карст (св. 1, стр. 103-105, год. 1912).
- Петњичка пећина (св. 1, стр. 105-109, год. 1912).
- Четворогуба вртача у старом гробљу Лозничком (св. 1, стр. 109-110, год. 1912).
- Упутства за испитивање насеља и психичких особина српског народа (св. 1, стр. 119-120, год. 1912).
- Излазак Србије на Јадранско Море (св. 2, стр. 192-204, год. 1913). Овај рад је први пут штампан у намачком часопису Petermann's Mitteilungen, December 1912.
- Распоред балканских народа (св. 2, стр. 234-265, год. 1913).
- Ртањ (св. 2, стр. 276-298, год. 1913).
- Пештер на југоистоку од Сјенице (св. 3-4, стр. 218-219, год. 1914).
- Хаџи Проданова пећина у селу Рашћићима код Ивањице (св. 3-4, стр. 219-220, год. 1914).
- Пећина Обод и извор Црнојевића Ријеке (св. 3-4, стр. 221, год. 1914).
- Пећина у Потпећи. Две пећине ужичког краја (св. 3-4, стр. 222, год. 1914).
- Стопића пећина у Рожанству и понор у Трнави, две пећине ужичког краја (св. 3-4, стр. 222-224, год. 1914).
- Географски и културни положај Србије (св. 3-4, стр. 1-23, год. 1914). Овај рад је први пут штампан у Ратној Споменици Босанске Виле и као посебна књижица у књижари Ђурђевића у Сарајеву 1914.
- Преглед динарских екскурзија од 1897-1913 године и резултати о леденом добу у Проклетијама (св. 3-4, стр. 192-210, год. 1914).
- Цирк Широког Дола између Леденица и Вучјег Крша (св. 3-4, стр. 211, год. 1914).
- Цирк на североисточној страни Гобеље (св. 3-4, стр. 212, год. 1914).
- Истоци под Девицом код села Читлука (св. 3-4, стр. 216-218, год. 1914).

- Трагови старих глечера у Србији (св. 3-4, стр. 211-212, год. 1914).
- Спуштање подземних токова у карсту и стварање нових, дубље положених пећина (св. 3-4, стр. 218-219, год. 1914).
- Границе и склоп наше државе (св. 5, стр. 1-17, год. 1921).
- Конформни и инверсни рељеф, полигенетске долине, накалемљени меандри (св. 5, стр. 94-112, год. 1921).
- Абразионе и флувијалне површи (св. 6, стр. 1-61, год. 1921).
- L'ancien Danube à travers la Dobrogea (приказ рада Sevastos R. св. 5, год. 1921).
- Skizze des slowakischen Karstes und der geographische Zyklus im Karst überhaupt (приказ рада Леополда Савицког, св. 5, год. 1921).
- Karst und karsthydrographie (приказ рада F. Katzera, св. 5, год. 1921).
- Воћке, воће и воћарство – прилози за истраживања етнографска, културно-историјска и помолошка (приказ рада Драгише Лапчевића, св. 6, год. 1921).
- Von der Adria zum Schwarzen Drim (приказ рада С. Карла, св. 6, год. 1921).
- О снежаничкој и ледничкој ерозији (св. 7-8, стр. 21-48, год. 1922).
- Абразиона серија јадранске обале и епирогенетски покрети (св. 7-8, стр. 71-89, год. 1922).
- Флувијалне површи (св. 9, стр. 1-26, год. 1923).
- Types morphologique des terrains calcaires. Le Holokarst-Le Mérokarst. Types karstiques de transition (св. 10, стр. 1-7, год. 1924).
- Карст и човек (св. 11, стр. 1-11, год. 1925).
- Историјски преглед о испитивању карста (св. 11, стр. 17-43, год. 1925).
- Упутства за испитивање пећина (св. 11, стр. 102-103, год. 1925).
- Карст и српске народне приповетке (св. 11, стр. 187-188, год. 1925).
- Циркулација воде и ерозија у карсту (св. 12, стр. 1-16, год. 1926).
- Шкrape (св. 13, стр. 17-29, год. 1927). То је превод рада The evolution of Iepi-és. A Study in Karst Physiograph, The Geographical Review, no. 1, pp. 26-49, који је Јован Цвијић објавио 1924. године у Њујорку.
- De Martone Emanuele, Gallios Lucien, Penck Albreht, Mahatschek Fritz, Almagia Roberto. Некролози (св. 13, стр. 1-16, год. 1927).
- Старе отоке Попова Поља и хидрографске зоне у карсту (св. 30, бр. 1, стр. 3-9, год. 1950).
- Географско друштво и Гласник (св. 57, бр. 1, год. 1982).
- Из успомена и живота (св. 65, бр. 2, стр. 3-16, год. 1985). Реч је о раду који је 1923. године штампан у часопису „Нова Војводина“, год. IV, књ. II, бр. 7, у Новом Саду и исте године у часопису „Нова Европа“ у Загребу.
- Напрасно стварање једне вртаче у Србији (св. 76, бр. 1, стр. 37-38, год. 1996). Реч је о преводу рада Brusque formation d'une doline en Serbie, који је Јован Цвијић 1897. године објавио у француском спелеолошком часопису Bulletin de la Société Spéléologie, pp. 65-77, Paris.
- Велика пећина у Дубокој у источној Србији (св. 76, бр. 2, год. 1996). То је превод Цвијићевог рада La grande grotte de Douboca, dans la Serbie orientale, који је 1895. године објавио у француском спелеолошком часопису Bulletin de la Société de Spéléologie, pp 81-87, Paris.

Радови Јована Цвијића објављени у Гласнику су из више географских дисциплина и одражавају његово широко и дубоко познавање природе, људи и друштва, не само у Србији, већ и на Балканском полуострву, али и одговарајућу домаћу и страну научну литературу, коју је приказивањем предочавао заинтересованим читаоцима Гласника. Подједнако успешан у истраживањима из домена физичке и друштвене географије, оставио је писане речи, реченице и књиге о крашким облицима, појавама и процесима, посебно о пећинама и циркулацији воде у подземљу крашких терена, али и о глацијацији и облицима глацијалног рељефа на највишим планинама Балканског полуострва, дотле непознатим светској науци, као и о неким облицима флувијалног (речног) и абразионог (морског, језерског) рељефа. Уз то, неколико прилога из друштвене географије (Географски и културни положај Србије, Излазак Србије на Јадранско море, Распоред балканских народа, Границе и склоп наше државе) и данас привлаче пажњу истраживача. Упутства за испитивање пећина, Историјски преглед о испитивању карста, Карст и човек, Конформни и инверсни рељеф, полигенетске долине, накалемљени меандри, јединствени те врсте код нас (Станковић, 1992).

Посебна издања Српског географског друштва

Када су редакцији Гласника почели да пристижу радови већег обима од једног штампарског табака, Управа Српског географског друштва је одлучила да покрене серију књига под насловом Посебна издања (најпре Editions spéciales de la Société serbe de géographie; данас Special issue of the Serbian Geographical Society). Стицајем околности прва књига, од 72, колико је до данас објављено, публикована је у години Цвијићеве смрти 1927. Аутор књиге, која има 60 страна, је професор Карловог Универзитета из Прага, Јиржи Данеш (1880-1928), декан Факултета природних наука, Цвијићев познаник и повремени сапутник на теренским истраживањима по Балканском полуострву (Васовић, 1994).

У серији Посебна издања Српског географског друштва, књигама типа научних монографија, посмртно су објављена следећа дела Јована Цвијића:

- Владимир Карић и његов географски и национални рад (књига 5, стр. 45, год. 1929). Коаутори су му били М. Јовановић, Боривоје Ж. Милојевић и Сима М. Милојевић.
- Шумадија. Географски лик Србије у доба Првог устанка (књига 32, стр. 7-16, год. 1954)
- Подземна хидрографија и морфолошка еволуција карста (књига 34, стр. 40, год. 1957). Реч је о преводу рада Hydrographie souterraine et evolution morphologique du karst, који је Јован Цвијић објавио у француском часопису Recueil des Travaux de l' Institut de Géographie alpine, tome VI, fascicule 4, Université de Grenoble, 1918. године.

Владимир Карић (Светлић код Крагујевца, 1884-Београд, 1893) је гимназију учио у Крагујевцу, Шапцу и Београду. Правни факултет у Београду, са одличним успехом, завршио је 1868. године. Радио је у Окружном суду у Шапцу и Среском суду у Пожаревцу. Иза тога је био професор географије у Шапцу, Пожаревцу и Београду. У Шапцу и Београду, гимназијалцу Јовану Цвијићу предавао је географију и запазио његов дар за природне науке. Утицао је на опредељење Јована Цвијића за студи-

је географије и помогао му да добије државну стипендију и оде у Беч на докторске студије. Извесно време Владимир Карић је радио у дипломатској служби Србије, али му је географија била велика преокупација. Написао је неколико уџбеника за ученике различитих узраста и школског опредељења, у Србији и ван ње. Посебно се истакао објављивањем књиге *Србија – опис земље, народа и државе*, која је на 938 страна штампана у Београду 1887. године и доживела репринт издање 1997. године („Култура“, Београд, „Православна реч“, Нови Сад).

Најобимнији рад Јована Цвијића Подземна хидрографија и морфолошка еволуција карста, објављен у Посебним издањима Српског географског друштва, одликује се богатим садржајем и научним ставовима који и данас побуђују пажњу научника. Карст, као основна Цвијићева научна преокупација, која му је донела светску славу, овде је представљен из хидролошког и морфолошког аспекта. Основни проблеми које је представио тичу се хипотезе о подземним токовима и издани, прекрашким долинама и понирању водених токова, премештања извора као и о пећина са воденим токовима, крашким пољима и премештању хидрографских зона (сува, прелазна, зона којом стално протиче вода), сложеним и изузетним случајевима, општим особина карсне ерозије, површи у карсту, разлика у развоју карста, облика динарског карста и постанка крашких поља. Рад је илустрован са 27 панормских цртежа и блок-дијаграма.

Атлас Српског географског друштва

Године 1929. Српско географско друштво покренуло је серију названу Атлас. Реч је о тексту, скицама и црно-белим фотографијама појединих предеоних целина и географски интересантних објеката из Србије и Балканског полуострва, као илустративној допуни постојећим књигама и визуелној дочаравању простора, који је многим био далек и непознат. Овome су претходиле две изложбе фотографија које је Српско географско друштво организовало 1911. године у сали Друге београдске гимназије. На првој је било 15 излагача са 450 фотографија, а на другој 23 излагача са 550 фотографија. Фотографије Јована Цвијића су сврставане у најбоље, али је он на изложбама учествовао ван конкуренције. Цвијићеве сарадници, географи, али и познати сомборски лекар Радивоје Симоновић (1858-1950), који су на истраживачким путовањима по врлетним пространима Балкана, као и Ј. Рохлена из Прага, фотографисали или катирали појаве, процесе и објекте у природи и насељима, објављивали су их у Атласу.

Од 1929. до 1934. године, штампано је 11 Атласа. Први међу њима дело је Јована Цвијића, а носи назив Динарски карст, има IV+16 страна са 32 фотографије. Реч је о простору који је Јован Цвијић дуго и детаљно истраживао и фотографисао, не само за потребе докторске дисертације *Das Karstphänomen. Versuch einer morphologischen Monographie* (Феномен карста, једна морфолошка монографија) коју је 1892-1893. године, одбранио у Бечу, већ и за касније радове публиковане код нас и у свету.

Часописи Земља и људи и Глобус

На иницијативу Цвијићевог ученика, касније сарадника, универзитетског професора и академика Боривоја Ж. Милојевића, године 1951. Српско географско друштво је

почело публиковати популарно-научни зборник симболичног назива Земља и људи. Покретач часописа и његов први уредник, Боривоје Ж. Милојевић је на првој страни, прве књиге, одштампао следеће:

„У тежњи да оживи наставу географије у средњим школама и да популарише географску науку, Наставни одсек Српског географског друштва овом свеском почиње са издавањем свог зборника Земља и људи. Овај зборник доносиће научно-популарне чланке о нашој земљи и осталим деловима света, као и чланке о општим географским питањима. Циљ зборника је да ученицима свих виших разреда средњих школа пружи штиво које ће проширити и продубити њихово географско знање. Зборник обухвата сав материјал који је наставним програмом одређен за учење у вишим разредима. Зборник уједно има да послужи и као корисна литература наставницима географије у средњим школама. Наставни одсек Српског географског друштва настојаће да окупи за сарадњу на зборнику најбоље раднике на школској географији и на популарисању географске науке“ (Милојевић, 1951).

Часопис Земља и људи је од 1951. до 2020. године, штампан у 70 свезака, од којих су неке достигале тираж од 13.000 примерака, што је и за професионалне издаваче завидан подухват. Посебно значајним чини се податак да је часопис Земља и људи 47 година успешно уређивао средњошколски професор географије Стеван Вујадиновић (1909-1996), који је за сараднике, поред осталих, имао неколико академика и универзитетских професора из Србије и иностранства.

На страницама популарно-научног часописа Земља и људи, објављени су изводи или целовити радови Јована Цвијића и то:

- Карст и човек (св. 1, стр. 5-15, год. 1951). Реч је о изводу из рада истог наслова, који је први пут штампан у 11. свесци Гласника Српског географског друштва 1925. године.
- Охридско језеро (св. 1, стр. 94-95, год. 1951). То је извод из научне монографије Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, с проматрањима у Јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалији, Рпири и Северној Арбанији. први пут штампане 1906-1911, тј. одељак Десаретска језерска група и поднаслову Охридско језеро.
- Далмација (св. 2, год. 1952). Текст је преузет из књиге Балканско полуострво, из одељка Географски утицаји и поднаслови Географске особине Далмације и Норвешке.
- Моравска област или Шумадија (св. 15, стр. 5-10, год. 1965). Реч је о делу текста Континентални блок, из књиге Балканско полуострво, која је најпре штампана 1918 (на француском језику у Паризу), а затим, преведена на српски језик, и више пута публикована у Загребу и Београду, последњи пут у издању Народне библиотеке Србије 2013. године.
- Петар Јанковић (св. 69, год. 2019). Реч је о говору на сахрани Петра Јанковића (1874-1909) који је први пут штампан 1909. године у Књижевном гласнику, а други пут у Сабраним делима Јована Цвијић, књига 3, том I, 1987. године у издању Српске академије наука и уметности, Новинско-издавачке радне организације „Књижевне новине“ и Завода за уџбенике и наставна средства, Београд (Станковић, 2020).

Часопис за методолошка и дидактичка питања географије, Глобус, Српско географско друштво је почело публиковати 1969. године. Глобус је повремено био веома обиман (300 до 400 страна). До 2020. године објављено је 45 књига Глобуса, од којих најновије, поред основног текста чланака на српском језику, имају изводе, кључне речи и резимее на енглеском језику, као и илустрације у боји. У броју 45 за 2020. годину, поред осталих, објављен је чланак Јован Цвијић у часопису Земља и људи, који се односи на Цвијићеве радове и радове о Цвијићу публикованим током 70 година постојања наведеног часописа.

На страницама часописа Глобус, објављени су следећи Цвијићеви радови:

- Леденице у Србији (св. 26, стр. 31-40, год. 2001). Овај рад је превод чланка Les glaciers naturels de Serbie, који је Јован Цвијић објавио 1896. године у француском спелеолошком часопису, Bulletin de la Société de Spéléologie, Paris.
- Ледено доба и глацијални облици Балканског полуострва (св.31, стр.173-202).

Прву библиографију Јована Цвијића урадио је професор Боривоје Ж. Милојевић 1927. године. Објављена је у првој свесци Посебних издања Српског географског друштва, на странама 45-56, као допуна књиге професора Карловог Универзитета из Прага, Јиржи Данеша (1880-1928), која је посвећена Јовану Цвијићу. Ову библиографију су 1985. године допунили професор Драгутин Петровић (1924-2017) и професор Милорад Васовић (1926-2005) и објавили у првој књизи Сабраних дела Јована Цвијића, стр. 195-202, у издању Српске академије наука и уметности, Новинско-издавачке радне организације „Књижевне новине“ и Завода за уџбенике и наставна средства, сви из Београда. Године 1997. у LXXVII свесци, број 2, Гласника Српског географског друштва, на странама 3-20, професор Драгутин Петровић објавио је Библиографију радова Јована Цвијића, поводом седам деценија од његове смрти. Радови су сврстани у следеће групе: абразиони рељеф (13), флувијални рељеф (16), крашки рељеф и подземна хидрографија (55), глацијални рељеф (28), морфолошки и морфогенетски радови (14), геологија и тектоника (24), картографија (14), антропогеографија (36), национални и политичко-етнографски списи (45), говори и чланци (54), сабрана дела (13). Године 2006. у Гласнику Српског географског друштва, свеска LXXXVI, број 2, у раду Научни опус Јована Цвијића посвећен источној Србији, Стевана М. Станковића и Сање Павловић, на странама 3-12, поред осталог, дат је списак Цвијићевих радова који се, директно или индиректно, односе на источну Србију (укупно 106 библиографских одредница). Списак радова (укупно 182) Јована Цвијића, по годинама објављивања од 1887. до 1969., представљен је у књизи *Јован Цвијић - живот, дело, време* у издању Српске академије наука и уметности и Географског института Јован Цвијић, публикована у Београду 2015. године, поводом 150 година од рођења нашег научника. Све наведено указује на велико интересовање за оно што је Јован Цвијић оставио научној и стручној јавности, али недостаје детаљна, систематска, свеобухватна библиографија великог научника.

© 2022 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia

Литература (погледати у енглеској верзији текста)